

Tomasz Andrzej Nowak
(Kraszewice)

Najstarsze dzieje kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Radomsku

Uwagi wstępne

Z nielicznych prac dotyczących dziejów Radomska, tylko kilka podejmuje, zresztą bardzo ogólnie, temat historii kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny¹. Żaden z autorów jednak nie podaje daty powstania tego kościoła, ani tym bardziej choćby w zarysie jego dziejów. Jedynie ks. A. Sztajno pisze, że w 1520 roku królowa Bona uczyniła jakiś niewielki zapis na odrestaurowanie tej świątyni². Niestety, autor ten nie podaje źródła, z którego ową wiadomość zaczerpnął. Wśród radomszczańskich świątyń nie wymienia jej także Jan Łaski w *Liber beneficiorum*³. Nic na ten temat nie wspominają dokumenty Bony z 1543 roku dotyczące klasztoru franciszkanów z Radomska⁴, ani też inne, pochodzące z tego samego roku i mówiące o wikariuszach z Radomska⁵. Kościół nie istniał więc do połowy XVI wieku i jego początków należy upatrywać później. Poniżej postaramy się dowieść daty ufundowania altarii pod tym wezwaniem w okresie późniejszym i przedstawić na bazie źródłowej przeszłość kościoła. Praktycznie jedynym źródłem informacji na ten temat jest jeden poszyt kopii dokumentów z XVII wieku wykonanych w stuleciu następnym (dokonano wówczas wypisów z nieistniejących już dziś ksiąg miejskich Radomska) oraz dokumentacja kościoła sięgających połowy XIX wieku⁶.

* Artykuł stanowi zmienioną wersję pracy opublikowanej w „Częstochowskich Studiach Teologicznych”, t. XXXIII, 2005, s. 101-119.

¹ R. Hube, *Kościół parafialny stary i nowy w Radomsku*, wyd. I Warszawa 1876, wyd. II Radomsko 1993, s. 47 – 48. (W niniejszej pracy posługujemy się wydaniem II. Jest ono pozbawione aneksu z dokumentami dotyczącymi Radomska, co bardzo zubaża to wydanie książki Romualda Hubego, gdyż przeważnie dokumenty te nie zachowały się do dnia dzisiejszego. Mając na uwadze niewielki nakład pierwszego wydania pracy R. Hube T. A. Nowak zdecydował się opublikować ów pominięty Aneks – T. A. Nowak, *Zapomniany Aneks z I wydania książki Romualda Hube „Kościół parafialny stary i nowy w Radomsku”*, „Zeszyty Radomszczańskie”, t. 1 (2007), s. 56-82. W razie konieczności zacytowania wspomnianych dokumentów cytować będziemy z konieczności wydanie oryginalne pracy R. Hube oraz wspomniane wyżej wznowienie Aneksu. W ostatnim czasie temat dziejów Radomska, w tym jego przeszłości kościelnej podjęli: S. Sankowski, *Z dziejów miasta Radomska (do 1939 r.)*, Radomsko 1995; A. Sztajno, *Z dziejów genezy i rozwoju Radomska w okresie od XI/XII do XVI wieku*, Radomsko 2003, s. 68; J. Związek Ks., *Dzieje instytucji kościelnych w Radomsku*, [w:] *Z dziejów Polski do XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Ryszardowi Szwedowi*, redakcja naukowa Tadeusz Dubicki, Tadeusz Panecki, Częstochowa 2004, s. 169; tenże, *Radomsko ośrodkiem życia religijnego*, „Zeszyty Radomszczańskie”, t. 1, 2007, s. 25-39.

² A. Sztajno, *Z dziejów genezy ...*, s. 68.

³ J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. I, Gniezno 1880, s. 494 – 499.

⁴ S. Sankowski, *Klasztor O.O. Franciszkanów w Radomsku (szkic historyczny)*, Radomsko 1937, s. 11.

⁵ R. Hube, *Kościół parafialny stary ...*, wyd. I, dokumenty nr IV i V, s. XIII – XV; T. A. Nowak, *Zapomniany ...*, dokumenty nr IV i V, s. 64-65.

⁶ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej jako: AACz), Radomsko: Ś. M. Magdalena (dalej jako: R ŚMM) 1613 – 1851, Legata i dokumenty praw służebności kościoła w Radomsku od niepamiętnych czasów, sygnatury brak.

Luka źródłowa jest doskonałym polem do tworzenia różnego rodzaju hipotez. Przykładem może tu być skrótowy rys dziejów omawianej świątyni, zamieszczony na stronie internetowej Urzędu Miasta w Radomsku. Czytamy tam między innymi, iż *Świątynia zbudowana została na miejscu, które już wcześniej było miejscem kultu, bowiem od niepamiętnych czasów stały tutaj kolejne drewniane kaplice, chociaż tradycja mówi nawet o wcześniejszym "kościółku", który był wizytowany przez świętą Jadwigę Królową (być może była wtedy tylko kapliczka, ale miejsce kultu było niewątpliwe!*⁷). Skąd autor tych słów zaczerpnął takie informacje, tego niestety nie podano, ale mniej więcej taki jest stan wiedzy przeciętnego mieszkańca miasta na ten temat. Brak wiedzy na ten temat nie dziwi, zważywszy na fakt, że nawet w 1800 roku, gdy przeprowadzano wizytację kościoła, zapisano, że nie wiadomo przez kogo została ufundowana (*a quo originaliter erecta sit non constat*)⁸.

Fundacja prebendy

Kaplica znajdująca się na terenie parafii lub specjalny ołtarz w kościele nosiły nazwę altarii lub prebendy. Fundowano je z prywatnej inicjatywy, chcąc zapewnić sobie zbawienie. Altarzyści i prebendarze nie byli bezpośrednio zobowiązani do pracy w parafii. Zdarzało się jednak, że byli zobowiązani do pomocy plebanom, szczególnie przy słuchaniu spowiedzi wielkanocnej⁹ (u schyłku XVIII wieku zapisano, że kościół nie sprawuje opieki duszpasterskiej)¹⁰. Za to do ich obowiązków należało odprawianie regularnie, w określonych dniach, mszy świętych w intencji zbawienia dusz fundatorów¹¹. Altarie najczęściej istniały w parafiach miejskich¹².

Pierwszą źródłową wzmianką na temat tej świątyni jest zapis o kupnie pola w 1613 roku przez jej prebendarza, ojca Stanisława Łobodka¹³. Wspomniany dokument mówi jednak nie o samej fundacji i powstaniu świątyni, ale ukazuje ją jako już istniejącą. Tak więc sam moment erekcji nastąpił przed 1613 rokiem. Datę tej czynności można ustalić na podstawie kolejnych dokumentów. Zachowało się kilka odpisów układu pomiędzy władzami miasta a księdzem prebendarzem z 1620 rokiem¹⁴. Zacytujmy fragment tego pisma, gdyż rozwiązuje on kwestię nie tylko pierwszego fundatora, daty powstania prebendy, ale też i ważnej kwestii prezencji na nią. *Erekcya kościoła Maryi Magdaleny Świętej. Postanowienie z xiędzem prebendarzem Maryi Magdaleny Świętej kościoła provisores ecclesiae. My Jan Korzonek Burmistrz Radomski na ten czas będący, Piotr Paul, Marcin Panoszka, Woyciech Przegięty Rayce Miasta Radomskiego, iako Prowizorowie kościelni, także Xiądz Waclaw Prebendarz Kościoła Świętej Maryi Magdaleny na ten czas będący, wszyscy łącznie zeznaiemy, żeśmy uczynili postanowienie pewne na wieczne czasy trwające, a to ze strony porządku służby Pańskiej w kościele Maryi Magdaleny Świętej, który powinien się odmienić, gdyż też nowe y nie małe fundacye nad stare, które też były nie małe, przypadły do tego kościoła wyżey pomienionego: Strzyżyńskie y insze według inwentarza niżey wymienionego y dostatecznie uczynionego takim sposobem. Iż ten xiądz Waclaw prebendarz na ten czas trzymający y po nim następcy albo sukcesorowie iego w tym kościele nie wymawiając się żadnymi trudnościami, będzie powinien odprawiać na każdy tydzień cztery Msze Święte czytane, to iest*

⁷ <http://www.radomsko.pl/cms/miasto.php?ppid=18&id=10&kateg=46&jezyk=1>.

⁸ AACz, RŚMM, s. 139.

⁹ E. Wiśniowski, *Organizacja parafialna w średniowieczu*, „Znak”, 11 – 12, r. 1965, s. 1468; tenże, *Parafie w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2004, s. 105. na ten temat zob. również: S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 162-166.

¹⁰ AACz, RŚMM, s. 139.

¹¹ J. Dowiat, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku)*, Warszawa 1968, s. 203.

¹² J. Dowiat, *Historia Kościoła ...*, s. 203; E. Wiśniowski, *Organizacja parafii ...*, s. 1468.

¹³ AACz, RŚMM, s. 5.

¹⁴ Odpisy z 1677, 1689, 1765, 1796 roku różnią się od siebie, w niektórych pomijane są pewne kwestie, w dodatku niektóre są zniszczone i słabo czytelne. W związku z tym w niniejszej pracy posługiwać się będziemy tym z 1677 roku jako najbardziej czytelnym i najpełniejszym.

w Niedziele, Wtorek, Piątek, w Sobote in tempore, a gdzieby ten xiądz prebendarz y successorowie jego byli w tym niedbali y służby Bożey nie odprawowali, tedy Urzędowi Miasta Radmskiego wolno będzie z Fundacyi Strzyżyńskiej wszystkie czynsze odiawszy przekazać dwie lekcy do farnego kościoła do ołtarza któregokolwiek, według zapisu niekiedy tego Bartłomieia Strzygi mieszczanina Radomskiego w aktach Burmistrzowskich uczynionego¹⁵. Z cytatu tego wnioskujemy, że pierwszym donatorem był mieszczanin Bartłomiej Strzyga i od jego nazwiska część majątku kościelnego nazywano później fundacją Strzyżyńską. Dwie z czterech mszy świętych pochodziły z jego zapisu. Liczba czterech mszy świętych w tygodniu była, co warte podkreślenia, nieco wyższa niż przeciętna, przeważnie bowiem odprawiono 2-3 msze. Większa liczba nabożeństw być może wiązała się z bogatszym uposażeniem przynależnym altarii¹⁶.

Do ustalenia pozostaje wciąż kwestia datacji. W jednym z dokumentów czytamy: *Należy też do tego kościoła majątność Strzyżyńska od Nieboszczyka Bartłomieia Strzygi przed morem gwałtownym, który był in anno millesimo sexcentesimo primo (1601 rok)*. Na marginesie można dodać, że na przełomie XVI i XVII wieku rzeczywiście miały miejsce klęski nieurodzaju i głodu, co pociągało za sobą epidemie¹⁷. Trudno rozstrzygnąć, czy Bartłomiej Strzyga był inicjatorem, czyli jej faktycznym fundatorem, czy tylko przekazał swój majątek świeżo powołanej do życia prebendzie powołanej z inicjatywy świeckiej lub duchownej. W świetle znanych dokumentów przyjąć można, że to jednak on był fundatorem (świadczą o tym przypadki używania określenia fundacja Strzyżyńska), do czego skłonić go mogła obawa o życie w czasie trwającej zarazy. Wszystkie jego dobra miały przypaść kościołowi wraz z momentem śmierci, która nastąpiła najpewniej 4 lata później. Majętność ta [...] w dyspozycyą kościelną in usum nie przyszła aż in anno millesimo sexcentesimo quinto¹⁸ (1605 rok). Nic nie wspomina tu o rodzinie Bartłomieja, więc albo jej nie posiadał, albo wydzielił fragment swego majątku na ten zapis, a resztę zatrzymali spadkobiercy. W szczątkowo zachowanych odpisach ksiąg miejskich nigdy nie pojawiali się żadni spadkobiercy Strzygi noszący to samo nazwisko¹⁹.

Przytaczane fragmenty mówią o momencie erekcji prebendy, nie wiadomo natomiast kiedy doszło do wybudowania kościoła. Być może pierwotnie zapis był przeznaczony dla prebendy w kościele parafialny i dopiero z czasem powstał pomysł wybudowania osobnej świątyni. Układ z 1620 roku wspomina, że Stanisław Płata dał 7 zagonów ziemi na Międzydrożu *pro fabrica ecclesiae*²⁰. Trudno z tego lakonicznego zapisu wywnioskować, czy w tym miejscu już wówczas kościół był wybudowany, czy nastąpiło to później. Cytowany wyżej układ z 1620 roku wyraźnie mówi, że jest to *erekcyja kościoła*²¹. Możliwym więc jest, że w momencie powstania budynku świątyni zaszła potrzeba dokładnego określenia wzajemnych relacji między władzami miasta i duchownym, który objął kościół. Bezpośredni przekaz źródłowy informujący o budynku posiadamy dopiero z 1683 roku, kiedy to zapisano, że *ecclesia ipsa reparatione eget, in minori choro tantum murata, non bene constat de consecratione*²². Katalog Zabytków Sztuki w Polsce podaje, że najstarsza część powstała

¹⁵ AACz, RŚMM, s. 13 – 16.

¹⁶ E. Wiśniowski, *Parafie w ...*, s. 106, Tab. 34.

¹⁷ S. Hoszowski, *Klęski elementarne w Polsce w latach 1587-1648*, [w:] *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960, s. 462, 464.

¹⁸ AACz, RŚMM, s. 15.

¹⁹ Nazwiska grupy mieszczan radomszczańskich m.in. z XVII wieku wymienione są w pracy T. A. Nowak, *Organizacje cechowe Radomska do 1918 roku*, „Rocznik Łódzki”, t. 50, 2003, s. 125-159.

²⁰ AACz, RŚMM, s. 21.

²¹ AACz, RŚMM, s. 13 – 16.

²² AACz, RŚMM, s. 77.

najprawdopodobniej w okresie renesansu²³, choć oczywiście styl architektoniczny z tej epoki mógł się utrzymać jeszcze w pierwszej ćwierci XVII stulecia.

Kilka słów należy poświęcić też usytuowaniu kościoła czy też kaplicy, bo oba określenia pojawiają się zamiennie w źródłach²⁴. Świątynię wystawiono przy ul. Krakowskiej, zwanej też w źródłach *via regia*²⁵. W celu lokalizacji w miejscowej topografii używano też określenia opisowego, że leży ona w południowym przedmieściu przy drodze do Pławna (1765 rok)²⁶. Miejsce to nazywano także *przedmieściem krakowskim*²⁷, a samą świątynię *kościółem na piaskach*²⁸. W 1662 roku po raz pierwszy pojawiło się nietypowe dla tego regionu i wyznania określenie cerkiew: *cerkiew ab antiquo nuncupatur*²⁹, *vulgo in arenis ab antiquo Cerkiew dicta*³⁰. Kwestię tego nazewnictwa rozwiązuje *Słownik polszczyzny XVI wieku*, w którym czytamy, że takim mianem określano świątynię, także w obrządku katolickim³¹.

Istotną kwestią jest zagadnienie przywileju prezenji duchownych na tę prebendę. Zastanawiał się już nad tym R. Hube. Cytuje on wizytację z 1800 roku, która podała, że na pewno nie należała ona do kościoła parafialnego³². Przywilej ten posiadały radomszczańskie władze miejskie, ale z czasem utraciły go na rzecz proboszcza kościoła pod wezwaniem św. Lamberta. W 1683 roku stwierdzono, że [...] *ecclesia haec est de iure patronatu et collatione plebani [...]*³³. Kilkadziesiąt lat później (1765 rok) napisano: *iuris collationi oppidanorum Radomscensis*³⁴. Faktem jest jednak, że prebendarzy mianowali proboszczowie. Nie wiadomo skąd się wzięły te rozbieżności. Wydaje się, że dokument z 1683 roku podaje stan faktyczny, a ten z 1765 roku stan prawny w tej kwestii. Przywilej ten posiadały władze miasta, o czym świadczą najstarsze dokumenty dotyczące prebendy. Nadal jednak nie wiemy, dlaczego i w jakich okolicznościach uprawnienia te przejęli miejscowi proboszczowie.

Uposażenie prebendarza

Do 1620 roku prebenda posiadała już znaczny majątek. *Ażeby dobra wszelakie do tego kościoła należące nieginęły y do tego żeby xiądz prebendarz wiedział y po nim successorowie jego za co takowy się powinności podjął, tedy z wielką pilnością y staraniem zebrane są prowenta, tak stare iako y nowe, tym sposobem inwentarz Ról Kościoła Świętego Maryi Magdaleny. Należy do tego kościoła nayprzód Rola w Kietlińskim polu, to iest półdziałek od Mieyskiej drogi począwszy, która się ciągnie aż do granic Kietlińskich. Mieyscem siedem zagonów, mieyscem osiem i dziewięć, leżące między rolami Wąsowa z iedney strony a Kaliszowa z drugiey strony. Ogród nadany od xiędza Błazeya Symonka plebana gidelskiego, którego iest zagonów ośm między ogrodami z iedney strony Kiesileńskim a z drugiey strony Syminkowskim, przy którym ogrodzie iest łączka, która się ciągnie aż do rzeczki Mieyskiej. Item iest łączka, którą zapisała Łobodkowa w końcu ogrodu Kurkowskiego, także się ciągnie aż do tey rzeczki między łąkami z iedney strony Korzonkowy, a z drugiey strony Piądzikowey. Item rola Szklaniuska, którą odkazali Kmitowie pospołu z tą Szklaną Rolą od Wawrzyńca Pierzchały zapisane do tego kościoła na Małym Międzydrożu pięcioro tey staianek*

²³ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. II, z. 8, Warszawa 1958, s. 19.

²⁴ AACz, RŚMM, s. 9, 175.

²⁵ A. Sztajno, *Z dziejów genezy ...*, s. 68.

²⁶ AACz, RŚMM, s. 111.

²⁷ AACz, RŚMM, s. 135.

²⁸ R. Hube, *Kościół parafialny stary ...*, s. 47.

²⁹ AACz, RŚMM, s. 29, 32.

³⁰ AACz, RŚMM, s. 135.

³¹ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t.3, Wrocław -Warszawa- Kraków, s. 159-160.

³² R. Hube, *Kościół parafialny stary ...*, s. 47.

³³ AACz, RŚMM, s. 75.

³⁴ AACz, RŚMM, s. 111.

po czterech zagonach w staianiu od drogi Vilzny aż do Gidzielskiej. Rola od Marcina Łepczyka nadana na Wielkim Międzydrożu dwie stay, a wszystkiem iest po dwanaście zagonów od Gidelskiej drogi aż do drogi, która się ciągnie do Gumienney. Rola od Stanisława Płaty dwie stay siedmiu zagonów na tymże Międzydrożu, która dał pro fabrica ecclesiae, iezeliby który powinny chciał wykupić, tedy powinien dać dwadzieścia grzywien. Należy też ogród ośmiu zagonów starey fundacyi między ogrodami z iedney strony Maryanowym a z drugiey strony Dłuskiego. W tym miejscu wyliczono wspomniany już wyżej zapis Bartłomieja Strzygi. Podarował on *naprzód Dom, stodoła, rola, to iest dom na ulicy Krakowskiej między domem Skłościowskim z iedney strony a placym aptekarzowym z drugiey strony, przy którym domie iest y stodoła. Pola nadane od tegoż Strzygi w Wielkim Polu ziedney strony Pluciński a zdrugiey strony Rzeszotkowy. Item należy do tego kościoła łąka w łągu kupna naprzeciwko Dębnicy rzeki między łąkami Nikodymowska a Choycińska*³⁵.

Prebenda posiadał także dochody z zapisów dokonanych w późniejszym czasie. W 1670 roku Jan Świętek zapisał 100 florenów dla kościoła i taką samą sumę dla szkoły w Radomsku³⁶. Sumy te zabezpieczył na polu zwanym Sikorzyńska w *Polu Kietlińskim*³⁷.

Osobną grupę zapisów stanowią transakcje zwane wyderkami³⁸. Najogólniej można stwierdzić, że wyderek była to sprzedaż nieruchomości z prawem odkupu. W 1620 roku prebenda ta posiadała z tego tytułu następujące zapisy: *naprzód u potomków Bogaczewskich sto czterdzieści złotych według zapisu czynszu daią na Dzień Św. Marcina [11 listopada] ośm złotych. Item u potomków Kesi nieboszczki od ogroda daią czynsz na to święto groszy szesnaście. Item u pana Panoski na majątność Stobienskiej dwadzieścia grzywien y pultrzeci czynsz na to święto złotych pultrzecia groszy trzy. Item u Jakuba Bogaczyka grzywien dwadzieścia y groszy piętnaście czynszu na to święto czynszu pułtora złotego. Item u Błażeia Reski pięćdziesiąt złotych czynsz na to święto puł czwartego złotego. Item u Tomasza Secemskiego złotych trzydzieści y cztery czynsz na świętego Marcina złotych dwa groszy dziewięć. Item u pana Rychlika Woyciecha piętnaście grzywien czynsz na Święty Marcin złoty groszy sześć. Item u Pana Susta Jakuba osiem grzywien czynszu na Święty Marcin złoty groszy sześć. Item u Woyciecha Piędzika czynsz od Roley pro festo sancti Adalberti złoty ieden. Item na roli Benowey grzywien dziewięć. Potemkowie Macieia Kalaia płacą czynsz na święty Marcin złoty ieden groszy sześć. Te wszystkie czynsze szafarze będą winni odbierać a xiędzu prebendarzowi Świętey Maryi Magdaleny oddawać na co rękoma swoiemi y sigillum Miasta przykładamy*³⁹.

Zachowało się również dwadzieścia kilka odpisów transakcji z XVII stulecia, w których stroną była prebenda. W 1613 roku Dorota Goleniowa i jej córka Zofia sprzedały kościołowi ok. 7 zagonów ziemi. Rola ta leżała między polami Sławkowej i Odojewskiego oraz kolejne 10 zagonów, które zaczynały się od drogi Pławińskiej i ciągnęły aż do granic Strzałkowa. Połowę tej ziemi oddały w dzierżawę, a drugą sprzedały za 80 florenów⁴⁰. Dwa lata później Małgorzata Szackowa zapisała 10 grzywien na wyderek na polu w *Wielkim Polu*. Jej ziemia rozpoczynała się od drogi Birkowskiej i ciągnęła aż do drogi Strzałkowskiej. Pole to miało 4 zagony powierzchni i z niego na każdy św. Marcin płaciła po 24 gr.⁴¹ W 1646 roku Szymon Piotruni za 2 floreny i 15 gr na wyderkaw sprzedał swe pole (60 zagonów)

³⁵ AACz, RŚMM, s. 21. W tym miejscu paginacja jest zachwiana, wg kolejności winna być tu strona 16. Nie wiadomo z czego owa nieścisłość wynika.

³⁶ Jest to jedna z nielicznych wzmianek o funkcjonowaniu w tym czasie szkoły w Radomsku w XVII w. – zob. T. A. Nowak, *Z dziejów szkoły elementarnej w Radomsku*, „Ziemia Częstochowska”, t. XXX, 2003, s. 121 – 145.

³⁷ AACz, RŚMM, s. 65.

³⁸ Na ten temat zob. B. Lesiński, *Wyderek, czyli sprzedaż nieruchomości z prawem odkupu w prawie polskim od XV do XVII wieku*, „Czasopismo Prawno – Historyczne”, t. XXVIII, 1976, z. 1, s. 19 – 67.

³⁹ AACz, RŚMM, s. 22.

⁴⁰ AACz, RŚMM, s. 6.

⁴¹ AACz, RŚMM, s. 6.

zwane *Swierznica* za sumę 60 florenów. Za taką samą sumę i tego samego roku swego pola, zwanego *Piotrowski*, pozbyli się Zofia i Krzysztof Bobrzyńscy. Leżało ono między polami *Vlbakowski* i *Walaszek*⁴². Maciej Sołtys po śmierci drugiej żony, Marianny Pustowskiej, sprzedał w 1670 roku pole o powierzchni 2 zagonów za sumę 17 florenów⁴³. W 1683 roku prebenda weszła w posiadanie domu wraz z folwarkiem na ul. Kietlińskiej⁴⁴. Cztery lata później dokonano kilka kolejnych zakupów. Stanisław Rutkowski i jego żona Ewa Żułkówna za 41 florenów sprzedali pole nazywane *Choyczyńskie*⁴⁵. Andrzej Wiciński wraz z żoną Ewą Frydrychówną sprzedali łąkę za młynem zwanym *Chroszczek* za 50 florenów⁴⁶. Dorota, wdowa po Wawrzyńcu Filipowiczu, wraz z synami Mikołajem Kotlarzem, Maciejem Bobickim, Janem Brzuchańskim i ich żonami odsprzedali prebendzie opuszczony staw za 10 florenów. Agnieszka Futrowa, wdowa po Jakubie Futro, sprzedała pole zwane *Uwrocie*, mieszczące się nieopodal opuszczonego stawu za 6 florenów⁴⁷. W roku następnym Marianna Mękwińska z mężem Krzysztofem Sobierajem sprzedały pole leżące w Wielkim Polu za 100 florenów⁴⁸. W roku 1688 szlachetna Anna Kochowska sprzedała ogród Włodkowski za 6 florenów. Pożyczyła też 30 florenów pod zastaw ogrodu o powierzchni 9 zagonów⁴⁹. Ten rok był także obfity w inne nabytki. Baltazar i Katarzyna Chrzęszczowie zapisali swoje pole zwane *Ciężkowskie*⁵⁰. Za 12 florenów Krzysztof Gowarzynek i jego żona Kozłowska sprzedali pole *Kaliszewska*, leżące w miejscu zwanym *Pod Gumienne*⁵¹. Szymon Mielczarski i Małgorzata Horuskówna sprzedali pole leżące *Uglinianek* (11 zagonów) za 150 florenów⁵². 10 zagonów ziemi prebenda kupiła za 30 florenów od Andrzeja Palegi i jego żony Katarzyny Urzeszczanki⁵³. Szlachetny Jan Milejowski wraz z żoną Jadwigą sprzedali za 170 florenów rolę w Polu Kietlińskim⁵⁴. Niejaki Kochowski pożyczył od kościoła 30 florenów, które zabezpieczył na ogrodzie⁵⁵. Rok później zakrystian kościoła parafialnego, Jan Bogacki z żoną Elżbietą, sprzedali za 30 florenów 12 zagonów ziemi, leżących w polu nazywanym *Macherzyński*⁵⁶. Ostatni z XVII – wiecznych dokumentów nie mówi o zakupie jakiś dóbr, ale o zaprzeczeniu długu. W 1684 roku Małgorzata Dzwonowska, mieszkanka radomszczańska, sporządziła swój testament, w którym zaprzeczyła, jakoby miała dług 30 zł wobec kościoła św. Marii Magdaleny⁵⁷, ale genezy tej należności nie podano.

W 1774 roku Maciej Proszczyński, będący w tym czasie burmistrzem, sprzedał kościołowi pole znajdujące się w Wielkim Polu, między gruntami Suppojowskiej i Stanisława Woszczek. Pole miało 10 zagonów i kosztowało 160 florenów⁵⁸. W tym samym roku swe pole sprzedali także Marcin Woszczek z żoną Anną Buczanką za 213 florenów. Ziemia była w trzech częściach, które zwane były: Piędzikowa, Choyczyńska i Burzyńska⁵⁹. Podobnie w

⁴² AACz, RŚMM, s. 27.

⁴³ AACz, RŚMM, s. 49.

⁴⁴ AACz, RŚMM, s. 75.

⁴⁵ AACz, RŚMM, s. 83.

⁴⁶ AACz, RŚMM, s. 85.

⁴⁷ AACz, RŚMM, s. 87 – 88.

⁴⁸ AACz, RŚMM, s. 89.

⁴⁹ AACz, RŚMM, s. 91 – 92.

⁵⁰ AACz, RŚMM, s. 92.

⁵¹ AACz, RŚMM, s. 93.

⁵² AACz, RŚMM, s. 95.

⁵³ AACz, RŚMM, s. 96.

⁵⁴ AACz, RŚMM, s. 99.

⁵⁵ AACz, RŚMM, s. 151.

⁵⁶ AACz, RŚMM, s. 101.

⁵⁷ AACz, RŚMM, s. 80 – 81. Testament ten został omówiony w popularnonaukowej wersji przez T. A. Nowaka, *Ostatnia wola Małgorzaty Dzwonowskiej*, „Nasz Świat. Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Muzeum w Radomsku”, nr 17, 12 grudnia 2007, s. 3-5.

⁵⁸ AACz, RŚMM, s. 51.

⁵⁹ AACz, RŚMM, s. 52.

tym czasie postąpili szlachetna Anna Włodkowska i jej mąż Stanisław Kochowski wraz z siostrzeńcem Grzegorzem Pleszką. Ziemia, której się pozbyli miała 10 zagonów, za nią i stojąca na niej stodołę otrzymali 100 florenów⁶⁰. Rok później Florian Secemski sprzedał pole w Międzydrożu (34 zagony) za sumę 110 florenów⁶¹. To ostatnia znana nam transakcja zakupu ziemi przez prebendę. Brak w późniejszym czasie tego typu inwestycji świadczy o rozpoczętym już procesie upadku kościoła i jego majątku.

Pod koniec XVIII wieku majątek kościelny był w stanie katastrofalnym⁶². W 1796 roku zapisano, że przez lat kilkadziesiąt, gdy nie urzędował tu ksiądz [...] *wiele ról, łąk, ogrodów podług inwentarza brakuje*⁶³. W 1797 roku zasiano na gruntach kościelnych jedynie 7 korcy żyta, 2 jęczmienia, 4 owsa i 6 tataraki⁶⁴.

W 1798 roku ks. Wojciech Adamski obejmując prebendę *niewiele zastał z dawnego inwentarza, ani sprzętów gospodarskich w teyże prebendzie, ponieważ wszystkie mobilia i sprzęty gospodarskie a nawet y krescencya po tymże ś.p. X. Maksymilianie Lisowskim pozostałe poszły pod licytacją i to wszystko rozebrane zostało, został się tylko zasiew zimowy i wiosenny niedokończony i bardzo szczupły, którego specyfikacya niżej się położy, i cztery krowy stare mało co do pożytku zdatne, a temu miejscu przez śp. X. Maksymiliana Lisowskiego odkazane i testamentem legowane*. Dwie krowy ks. Adamski sprzedał jesienią, gdyż – jak przewidywał - i tak by zimą padły. Za jedną otrzymał 25 zł, a za drugą 32 zł. *Drugie dwie pozostałe przenosząc się tenże X. Prebendarz następcą z prebendy Radomskiej na beneficium pławińskie w roku 1801 zabrał ze sobą do Pławna, puściwszy prebendę w Radomsku w dzierżawę. Lecz wkrótce z tych jedna zdechła w Pławnie na motylicę, druga także dla starości, bo już i zębów nie miała i przebudzoną była, sprzedać musiał, za którą wziął złotych polskich 51. Za skórę zaś z krowy zdartej wziął zł 18*⁶⁵.

Ks. Adamski wydzierżawił majątek prebendy Franciszkowi Szmerowskiemu do 1806 roku⁶⁶. W 1804 roku podliczono, ile prebendarz powinien otrzymywać rocznie czynszu z wszystkich dawnych zapisów. Suma ogólna winna wynosić 48 zł i 14 gr. *Te wszystkie czynsze powinny byli szafarze mieyscy odbierać i do rąk xiędza prebendarza Ś. Magdaleny oddawać [...]. Lecz iak się kościół Magdaleny i rezydencyia prebendarza zmarnowała i księdza przy tey prebendzie przez lat blisko trzydzieści nie było, od tego czasu wszystkie wyżey wyrażone czynsze upadły i nikt ich teraz nie daie, ani się o nich dopytać nie można*⁶⁷. W 1805 roku z tego obowiązku wywiązywała się tylko jedna osoba. *Jeden tylko czynsz, który niedawno powstał, ma pewny prebendarz Ś. M. Magdaleny zł 6 polskich wynoszący, który corocznie opłaca z gruntu do M. Magdaleny należącego, a pod Kempą sytuowanego, Stefan Klekowski, który się na tym gruncie zbudował, chałupę, stodołę i obórkę postawiwszy za śp. X. Maksimiliana Lisowskiego, lubo nie mając żadnego od nikogo konsensu, a ten czynsz corocznie wypłaca na św. Marcin*⁶⁸.

Prebenda żadnych podatków nie płaciła, nie licząc rocznie płaconego podymnego (12 zł) z domu prebendarskiego. Za ks. Adamskiego podatki opłacano do 1804 roku. Dawano jako furaz owies i siano, *lecz nieiednakowy w każdym roku wszakże. W roku 1805 w miesiącu kwietniu zapłacono do kassy ogniowej tak od budynku prebendarskiego, iak też od kościoła*

⁶⁰ AACz, RŚMM, s. 55.

⁶¹ AACz, RŚMM, s. 61.

⁶² R. Hube, *Kościół parafialny Stary*, s. 47.

⁶³ AACz, RŚMM, s. 131.

⁶⁴ AACz, RŚMM, s. 149.

⁶⁵ AACz, RŚMM, s. 148.

⁶⁶ AACz, RŚMM, s. 148..

⁶⁷ AACz, RŚMM, s. 143.

⁶⁸ AACz, RŚMM, s. 145.

Ś. M. Magdaleny zł polskich 27 i gr 15. Od rowów z gruntów prebendarskich wypłacano policjantowi radomszczańskiemu 28 zł i 18 gr.⁶⁹

Kościół św. Marii Magdaleny

W ciągu XVIII wieku prebenda podupadła nie tylko w sferze majątkowej, zaniedbano także sam kościół i jego budynek. Dopiero działania proboszcza radomszczańskiego, bp Augustyna Kozierowskiego⁷⁰, doprowadziły do polepszenia sytuacji⁷¹. W 1800 roku zapisano, że do restauracji miało dojść 16 lat wcześniej. Wówczas świątynia była w części murowana i drewniana (*per medium est murata, per medium vero lignea sed nova*)⁷². Ogrodzono także cmentarz, wstawiono do kościoła nowe dubeltowe drzwi, do innych wstawiono zamki, naprawiono podłogę. Opis z 1800 roku podaje także wygląd wnętrza kościoła. Centrum (ta część kościoła była murowana) zajmował główny ołtarz św. Marii Magdaleny, świeżo odmalowany, nad nim umieszczono krzyż z wizerunkiem Zbawiciela (*sursum vero est imago Salvatoris nostri Crucifixi*). Po jego prawej stronie znajdował się ołtarz przedstawiający Matkę Bożą płaczącą pod krzyżem, obok której był Jan Ewangelista i Maria Magdalena. Ołtarz lewy poświęcony był św. Łazarzowi, bratu Marii Magdaleny, który wyobrażał moment jego wskrzeszenia z grobu.. Obok Łazarza stali św. Maria Magdalena i św. Marta i Marcello (?). Wyżej wyobrażona była św. Marta, siostra Marii Magdaleny. Na środku kościoła był chór drewniany, na którym ustawiono małe organy (*in quo parva organa vulgo pozytyw locata sunt*). Ołtarze jak i organy były ufundowane przez bp Kozierowskiego⁷³. Niestety, ale nie wiemy, jak przedstawiało się wyposażenie kościoła przed tą restauracją z końca XVIII wieku.

Katalog Zabytków podaje, że w 1789 roku poszerzono nawę, wykonano ją z drewna w konstrukcji zrębowej⁷⁴. Prace te jednak wykonano wcześniej, o czym może świadczyć cytowany już zapis z 1800 roku. Zapisano wtedy, że świątynia pokryta jest gontem, po środku dachu ma małą wieżę z sygnaturką (*campanula vulgo signaturka*). Na wyposażeniu kościoła były też w tym czasie dwa dzwony. Z drewna wykonana była też kruchta kościoła⁷⁵. Prace przy restauracji kościoła były na tyle poważne, że zdecydowano się na ponowną konsekrację świątyni, czego dokonał bp. Kozierowski⁷⁶.

Z inicjatywy ks. bp Kozierowskiego wybudowano też nowy dom dla prebendarza. Nie wiadomo, gdzie mieszkał do tego momentu. W 1788 roku zakupiono plac na jego budowę. Benedykt i Agnieszka Dudkowie odsprzedali swoje domostwo przy ul. Krakowskiej, graniczące z kościołem. Otrzymali sumę 130 zł polskich [...] w przydatku do chałupy Plucińskiej zapustoszały i ogrodów przy ul. Krakowskiej⁷⁷. Świadczy to o tym, że od kościoła otrzymali w zamian jakieś zaniedbane mieszkanie, do którego dopłacono wspomnianą sumę.

⁶⁹ AACz, RŚMM, s. 155.

⁷⁰ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitarnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. II, Gniezno 1883, s., 322-327; Ks. Piotr Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965 - 1999. Słownik biograficzny*, wyd. II, Warszawa 2000, s. 222. Kozierowski Ignacy Augustyn (1708 - 1791) był prepozytem w Mstowie, sufraganem i kanonikiem gnieźnieńskim. Należał do zakonu kanoników regularnych, w którym przyjął święcenia w 1731 roku. 22 listopada 1762 roku prekonizowany biskupem tytularnym Adrane, sakrę biskupią przyjął 2 lutego 1763 roku w Skierniewicach. Po wyjeździe abpa Gabriela Podoskiego z kraju (1772 - 1777) został mianowany administratorem archidiecezji. W Radomsku zasłużył się odnowieniem kościoła farnego i należących doń budynków (R. Hube, *Kościół parafialny stary ...*, s. 30).

⁷¹ R. Hube, *Kościół parafialny stary.....*, s. 30, 47.

⁷² AACz, RŚMM, s. 135.

⁷³ AACz, RŚMM, s. 135.

⁷⁴ *Katalog ...*, s. 19.

⁷⁵ AACz, RŚMM, s. 136.

⁷⁶ AACz, RŚMM, s. 136.

⁷⁷ AACz, RŚMM, s. 117 – 118.

Niedługo mieszczanie radomszczańscy cieszyli się odnowionym kościołem. W czasie wojen napoleońskich świątynię zamieniono na magazyn⁷⁸. W 1812 roku oddział gospodarczy wojsk francuskich powierzył miejscowemu cechowi krawców naprawę mundurów. Na warsztat reperacyjny miał być przeznaczony właśnie kościół św. Marii Magdaleny, ale został on już wcześniej zajęty przez armię na magazyn⁷⁹. Takie wykorzystanie kościółka nie mogło nie wpłynąć negatywnie na jego stan. Stan budynku ciągle się pogarszał. Widząc zupełny brak zainteresowania nim u katolików, kościółek chcieli przejąć w 1843 roku miejscowi ewangelicy. Pisali, że [...] *stoi ciągle na ohydę dla miasta, na urągowisko dla żydostwa*⁸⁰.

Nie wiadomo, czy to groźba utraty kościoła na rzecz protestantów zmobilizowała radomszczan do podjęcia się renowacji. Faktem jest, że rozpoczęto dobrowolną zbiórkę pieniędzy. Magistrat upoważnił do ich zbierania kasjera Bednarskiego we wrześniu 1843 roku⁸¹. Rachunki z przełomu 1843 i 1844 roku mówią o przychodzie 620 zł. Ogółem na ten cel zebrano sumę 841 zł, ale wydatki były znacznie większe⁸². W czasie tych prac kościół [...] *został wewnątrz wyreperowany, a szczególnie przyciesie nowo pociągnięte, ściany przełożone, dach w części pokryty i w części materiał przysposobiony, jako to tarcice*⁸³.

W 1851 roku znowu wrócono do prac remontowych. Zbieranie potrzebnych funduszy rozpoczęto już w 1848 roku. Najpierw postarano się o deklaracje wpłat, a dopiero później przystąpiono do zbierania pieniędzy i materiałów budowlanych. Datki zbierano bowiem nie tylko w pieniądzu, ale także w materiałach, robociźnie a nawet wódce⁸⁴. Listę zamknięto w 1855 roku Zebrano łącznie 221 zł i 25 gr.⁸⁵ Zajmowali się tym panowie: Szwedowski

⁷⁸ *Opisanie historyczne oraz topograficzno – statystyczne miasta Radomska w województwie kaliskim obwodzie piotrkowskim położonego*, Radomsko 1985 (brak roku wydania), s. 10 -11. R. Hube, *Kościół parafialny stary ...*, s. 47; S. Sankowski, *Z dziejów ...*, s. 128.

⁷⁹ „Gazeta Radomska”, nr 22, 1924. Ostatecznie warsztat umieszczono w baraku specjalnie w tym celu zbudowanym na ul. Krakowskiej. Francuzi za udzieloną pomoc złożyli na ręce magistratu specjalne podziękowania i pozostawili do dyspozycji dwie baryłeczki francuskiego wina. Władze miejskie uznały za stosowne jedną z nich oddać cechowi a drugą zatrzymać dla siebie.

⁸⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi, Łódzka Dyrekcja Szkolna, Akta Rządu Gubernialnego Warszawskiego, sygn. nr 1082, Pismo z 1/13 lutego 1843 roku do Gubernatora Cywilnego Guberni Kaliskiej. Ewangelicy czynili też próby przejęcia także zrujnowanego kościoła św. Ducha, ale i to im się nie udało.

⁸¹ AACz, RŚMM, s. 163.

⁸² AACz, RŚMM, s. 165 – 172.

⁸³ AACz, RŚMM, s. 209.

⁸⁴ AACz, RŚMM, s. 157 – 161.

⁸⁵ AACz, RŚMM, s. 175 – 177. Zachowała się niepełna lista darczyńców na ten cel, nosząca tytuł *Lista dobrowolnych a nieuiszczonych ofiar na restaurację Kościoła M. Magdaleny*. Podajemy tu zadeklarowaną sumę i ewentualnie w nawiasie informacje na temat formy jej zapłaty lub przyczyny, dla których do tego nie doszło. Ożarowski Franciszek – 2 zł, Rutkowski Jacek – 6 zł (zapłacił), Demerle Antoni – 3 zł (zmarł), Makarowski Franciszek – 4 zł, Królikiewicz Wincenty – 4 zł, Fogdt Adolf – 4 zł (nieobecny), Biestrzykowski Teodor ze Smotryszowa – 10 korcy wapna, Wolski Łukasz – 2 zł, Kozłowski Dominik – 4 zł, Śpiewakiewicz Mikołaj - 6 zł, Muszyński Błażej – 3 zł, Zakrzewski Tomasz – 3 zł (zmarł), Popiołek Walenty – 6 zł, Pierzak Kazimierz – 3 zł, Syrkowski Maciej – 2 zł (zmarł), Chodzkiewicz Piotr – 3 zł, Starostecki Jan – 9 zł, Olczykiewicz wdowa – 2 zł, Strąbski Jan – 3 zł 10 gr (zmarł), Rutkowski Józef – 6 zł (zmarł), Cieciora Stanisław – 3 zł (zmarł), Zbroja Wojciech – 3 zł, Kochcicki Teodor - 10 sztuk tarcic, Wiliński Jakub – 4 zł, Ujejski Jacek – 6 zł 20 gr (zmarł), Głóchowski Konstanty 2 zł (zapłacił), Ościk Ignacy – 6 zł (zapłacił), Połoński Walenty – 2 zł, Malasiewicz Jan – 4 zł, Wesołowski Antoni – 3 zł, Jarzyński Andrzej – 3 zł, Karczewski Karol - 1 zł 15 gr, Wtorkiewicz Wojciech – 5 zł, Broszkiewicz Leonard – 5 zł, Sosieński Leonard – 6 zł (zmarł), Lorens Feliks – dał gwoździe, Poteralski Wawrzyniec – 2 zł, Piątek Stanisław – 2 zł (zmarł), Dębski Aleksy – 3 zł, Borowik Norbert – 3 zł (zmarł), Marczyk Jan – 6 zł, Pawłowski Jan – wódką zapłacił, Lesiński Rafał – 1 zł, Kasiczak Jan – 3 zł (zmarł), Magdalena (brak nazwiska) – 2 zł (zmarła), Rapczyński Tomasz – 10 zł, Nowicki Michał – 6 zł 20 gr, Marczyk Walenty – 4 zł (zmarł), Marczyk Maciej 2 zł (zapłacił), Balcerowicz Bartłomiej – 6 zł (wyszedł z miasta), Rzepecki Błażej z Klekowic? – 6 zł 20 gr (zmarł), Lange Marcin – 2 zł (zmarł), Klekowski Stanisław – 3 zł (wyszedł), Dębski Szczepan – 3 zł, Borkowski Józef – 6 zł, Wójcikowski Jan z Koniecpola – 3 zł 10 gr (zmarł), Wtorkiewicz Alojzy – 5 zł (zmarł), Zawadzki Teodor – 3 zł, Kozłowski Ludwik (zmarł) – 3 zł, od pan Nęckiej

(upoważniony do tego przez Dozór kościoła parafialnego 5/17 lutego 1851 roku⁸⁶) i niejaki Białkowski⁸⁷.

Tego samego dnia Dozór wystosował do mieszczan odezwę. *Świątynie Boga znajdujące się dzisiaj w Radomsku, świadczą, że nasi przodkowie byli bogoboynymi, że część majątków swych włożyli na wzniesienie i wyposażenie Kościołów, co teraz jest naszą własnością, ale niestety! Patrząc na to zniszczenie, zdaje się, że chwała nasza Bogu jest niemiłą a to dla tego, że nie szanujemy pamiątek nam zostawionych przez przodków, bo upadek tych przybytków Pańskich jest naszą główną winą. Rozbierać powody tego byłoby może i drażliwym i bezpożytecznym, należy więc zaradzić temu wcześniej, ażebyśmy sławą przodków poszczycić się mogli i chwałę Bogu miłą uczynili. Ta jest myśl nasza, ażebyśmy świątynie podnieść do należytego porządku, w tym celu kościół parafialny i kościół św. Ducha przedsięwzięliśmy z różnych funduszów i źródeł wyrestaurować, bez narażania parafii na jakąkolwiek składkę, zachowując dobrowolne ofiary od bogoboynych parafian na podniesienie kościoła świętej Maryi Magdaleny, dla parafian nawięcej pamiątek przechowującego, przy którym spoczywają zwłoki ludzi ze wszech miar czcigodnych, a naszych krewnych, powinowatych, przyjaciół, bliźnich, Chrześcijan, wśród miasta na cmentarzu umieszczonym. Do nas więc należy, jako do wyznawców Chrystusa, przywrócić do przywoitego porządku. Tą myślą wiedzeni bogoboyni parafianie przed kilku laty, za pozwoleniem Rządu, o ile składek z dobrowolnej ofiary wystarczyło, dokonali reparacji tego kościoła wyżej rzeczzonego. Dzisiaj zachęcony dozór przez różne osoby z parafii ofiarujące przyjsć w pomoc do wykończenia rozpoczętej reparacji, ułożył Wykaz kosztów wydać się mających na podniesienie kościoła i cmentarza. Zebrał osoby mające zatrudnić się zebraniem dobrowolnej ofiary, podchlebając sobie, że w tak bogoboynę, zamożnej i liczebnej parafii, ofiary nie zrobią żadnego uszczerbku, tem więcej, że Dozór przyjmować będzie wszystko z największą wdzięcznością pieniądze, drzewo, cegłę, wapno, robotę pociągową i ręczną, byle to wszystko razem zebrane mogło wystarczyć na pokrycie kosztów dołączającym się wykazem wyszczególnionych. Do zbierania ofiary osoby uproszone, zaopatrzone będą w listy oparafowane do wpisywania ofiar własnoręcznie. Rachunki przychodów i wydatków zawsze będą otwarte do przeczytania każdemu zainteresowanemu⁸⁸.*

W czasie tych prac odnowiono cmentarz, poprawiono otaczający go mur, wstawiono nową bramę i drzwi boczne na cmentarz⁸⁹. Naprawy wymagało prezbiterium, położono nową podłogę w kościele, babinę i zakrystii, poprawiono schody na chór i wieżę. Wykonano nową ambonę, odnowiono ołtarz główny, ufundowano dwa nowe ołtarze, nowe drzwi do zakrystii i drzwi frontowe oraz wiele pomniejszych prac. Ogółem wydano 6200 zł⁹⁰.

Kościół do stanu używalności wrócił jednak dopiero w 1857 roku za probostwa ks. Gajewskiego⁹¹.

Prebendarze

Nieliczenie zachowane źródła przekazały nazwiska kilku prebendarzy. Pierwszy z nich to ojciec Stanisław Łobodek, który w dokumentach pojawia się w 1613 roku. Był być może radomszczaninem z pochodzenia, gdyż nazwisko Łobodek pojawia się wśród tutejszych mieszczan⁹². Dwa lata po Łobodku na stanowisku tym widzimy Wojciecha (Alberta)

(nazwisko dopisane, brak imienia i sumy), Nowicki magazynier – 6 zł 20 gr (wyszedł), niewiadomy – 10 zł (wyszedł), Masłowski – 1 zł (wyszedł).

⁸⁶ AACz, RŚMM, s. 215.

⁸⁷ AACz, RŚMM, s. 219.

⁸⁸ AACz, RŚMM, s. 216, 220.

⁸⁹ AACz, RŚMM, s. 218.

⁹⁰ AACz, RŚMM, s. 221 – 223.

⁹¹ R. Hube, *Kościół parafialny stary*, s. 30, 47 – 48. Probostwo w Radomsku otrzymał 13 kwietnia 1854 roku. Jego dziełem był gruntowny remont kościoła św. Lamberta.

⁹² AACz, RŚMM, s. 6, 13.

Rychlika⁹³. W 1620 roku pojawia się ks. Wacław⁹⁴. Być może cytowany wyżej układ opisujący uposażenie i obowiązki duchownych wiązał się z objęciem przez niego tej funkcji. W 1646 roku wspomniano nieżyjącego już Alberta (Wojciecha) Kapiszka, ale nie pewności czy można go łączyć z tą prebendą⁹⁵. W 1662 roku prebendarzem był wikariusz radomszczański, Andrzej Lacki (Łacki?)⁹⁶. Od 1670 roku kościołem zajmował się Mikołaj Mękwiński, zmarły po 4 grudnia 1681 roku w Studziannej⁹⁷ (zob. Aneks nr I, gdzie przytaczamy jego testament). Nie wiadomo, czy bezpośrednio po jego śmierci zastąpił go Lambert Falkiewicz, pleban z Rozprzry. W źródłach pojawia się on dopiero od 1687 roku i pozostawał w Radomsku do 1689 roku⁹⁸.

Luka w dokumentacji źródłowej nazwisko następnego duchownego pozwala poznać dopiero wiek później. Kolejne informacje pochodzą bowiem dopiero z drugiej połowy XVIII wieku. W 1765 roku Romuald Hube wymienia niejakiego Bernackiego, ale nie podaje jego imienia⁹⁹. W 1796 r. zapisano, że przez kilkadziesiąt lat nie było tu księdza. Potwierdził to w 1804 roku ks. Adamski, który uściślił, że stan taki trwał przez blisko 30 lat¹⁰⁰. W 1789 roku na prebendarza mianowano Maksymiliana Lisowskiego, który równocześnie był komendantem w Olesznie¹⁰¹. Lisowski zmarł 28 kwietnia 1798 roku¹⁰². Zastąpił go Wojciech Adamski, późniejszy pleban w Pławnie. Gdy odszedł do tej parafii, tymczasowym prebendarzem (od czerwca 1805 roku) był dziekan radomszczański, ks. Franciszek Jankowski. Ks. Adamski pomimo objęcia parafii w Pławnie zobowiązał się do odprawiania w kościele św. Marii Magdaleny raz w tygodniu mszy św. za fundatora aż do ostatniego dnia września 1805 roku¹⁰³.

Dokumenty dotyczące się tej prebendy przekazały informacje na temat kilku wizytacji kanonicznych tu przeprowadzonych. Pierwszą znaną przeprowadził w 1636 roku archidiakon uniejowski Łukasz Wilkoszewski¹⁰⁴. Do następnej, której dokonał archidiakon uniejowski Andrzej Pruski, doszło w 1683 roku¹⁰⁵. Aleksy Proszowski, także archidiakon uniejowski, wizytował kościół w 1712 roku¹⁰⁶. Kolejną wizytację przeprowadził archidiakon uniejowski Franciszek Ksawery Grochowalski w 1763 roku¹⁰⁷. Do następnej doszło dopiero w 1800 roku

⁹³ AACz, RŚMM, s. 9.

⁹⁴ AACz, RŚMM, s. 14.

⁹⁵ AACz, RŚMM, s. 27.

⁹⁶ AACz, RŚMM, s. 29 – 30. Być może jest to późniejszy proboszcz radomszczański (1683-1712), kanclerz gnieźnieński, kanonik łowicki i infułat ołycki. W swym testamencie poczynił liczne zapisy, m.in. dłużnikom darował należności, poza tym obdarował wiele kościołów. Na rzecz odnowienia świątyni w Radomsku przeznaczył swe dochody z prałatury gnieźnieńskiej. zob. R. Hube, *Kościół parafialny stary...*, s. 29; J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitarnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. II, Gniezno 1883, s. 521-522.

⁹⁷ AACz, RŚMM, s. 49, 74 – 75, 78. Miejscowość ta znajduje się niedaleko Opoczna – zob. *Słownik geograficzno-historyczny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, Warszawa 1890, s. 497.

⁹⁸ AACz, RŚMM, s. 83, 102.

⁹⁹ R. Hube, *Kościół parafialny stary*, wyd. I, dokument nr XII, s. XLIII; T. A. Nowak, *Zapomniane*, dokument XII, s. 80.

¹⁰⁰ AACz, RŚMM, s. 131, 143.

¹⁰¹ R. Hube, *Kościół parafialny stary*, wyd. I, dokument nr XIV, s. XLVI-XLVII; T. A. Nowak, *Zapomniane*, dokument XIV, s. 81-80. Nominacja nastąpiła 28 września 1789 roku.

¹⁰² AACz, RŚMM, s. 121, 125, 148, 152.

¹⁰³ AACz, RŚMM, s. 155.

¹⁰⁴ AACz, RŚMM, s. 23.

¹⁰⁵ AACz, RŚMM, s. 151.

¹⁰⁶ AACz, RŚMM, s. 103 – 104, 152.

¹⁰⁷ R. Hube, *Kościół parafialny stary*, wyd. I, s. XLIII, dokument nr XII; T. A. Nowak, *Zapomniane*, dokument XII, s. 80. Na temat Grochowalskiego zob. T.A. Nowak, *Duchowieństwo parafii Chełmo na przestrzeni wieków*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, t. XXXII, 2004, s. 106 – 107; tenże, *Chełmo. Zarys dziejów do 1945 roku*, Radomsko 2005, s. 214 – 215.

i dokonał jej Franciszek Jankowski, dziekan radomszczański i prepozyt kobielski¹⁰⁸. Dwanaście lat później w tym samym celu zjawiał się tutaj kanonik łowicki Michał Zdzeniecki¹⁰⁹.

W późniejszym czasie, tj. od drugiej połowy XIX wieku, posługą duszpasterską w tej świątyni zajmowali się księża z kościoła farnego w Radomsku¹¹⁰. Stan taki trwał do 1 sierpnia 1939 roku, kiedy to biskup częstochowski Teodor Kubina utworzył w południowej części Radomska tu ekspozyturę. Samodzielną parafię erygował biskup Zdzisław Goliński 4 marca 1957 roku. Parafię stopniowo rozszerzano o nowe tereny i proces ten trwał aż do końca lat 80. XX wieku¹¹¹.

¹⁰⁸ AACz, RŚMM, s. 141.

¹⁰⁹ AACz, RŚMM, s. 145, 156.

¹¹⁰ R. Hube, *Kościół parafialny stary*, s. 48.

¹¹¹ http://www.adiec.czyst.niedziela.pl/parafie/p_radomsko_sw_marii_magdaleny.php.

ANEKS I

Testament ks. Mikołaja Mękwińskiego z 1681 roku

Oryginał: znajdował się w księdze funduszów bractwa św. Anny w kościele farnym w Radomsku, obecnie- nieznanym

Kopia: Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej Radomsko: Ś. M. Magdalena 1613 – 1851, Legata i dokumenty praw służebności kościoła w Radomsku od niepamiętnych czasów, sygnatury brak, s. 67-69, 71-74.

Uwagi: W cytowanym zbiorze akt znajdują się dwa odpisy testamentu pisane różnymi rękoma. Drugi egzemplarz został niedokończony, brakującą część dopisała jeszcze inna osoba, o czym świadczy odmienny charakter pisma. Tak więc obu odpisów dokonywały trzy osoby. Prawdopodobnie oba dokonane zostały w 1804 roku. Kopia ze stron 71-74 jest spisana jedną ręką, ponadto posiada informację o miejscu przechowywania oryginału, związku z tym ją uznajemy za pierwotną.

[71] *Copia Simplex. Testamentu Admodum Reverendissimi Nicolai Mękwiński, Praebendarii Sanctae Mariae Magdalenae Anno 1681mo, die 4 to Decembris Studziannae.*

In Nomine Domini Amen

Ja ksiądz Mikołaj Mękwiński Świętej Maryi Magdaleny Prebendarz, będąc zdrowy na umyśle lubo chory na ciele, a widząc się bliskim śmierci takową rzeczą moich od Pana Boga powierzonych, czynię Dispozycją. Nayprzód dziękuję Stworzycielowi moiemu za Jego Dobrodziejstwa osobliwie, że mnie niegodnego na Stan Kapłański powołał, w którym ja do ostatniego żywota moiego punkta, według Najwyższych Namiestników Chrystusowych trwać i żyć chce, mając nadzieję w Nayświętszej Matce Syna Bożego, iż na Sądzie Straszliwym Łaskawie obędzie się z grzeszną Duszą moją, którą w godzinę śmierci mojej w Jego ręce Święte oddaie i polecam o przyczynę Nayświętszej Panny i Anioła Stróża Moiego i Patronów moich, aby się za mnie do Pana Boga przyczynili i grzechów moich odpuszczenie uprosili. Ciało moje według obrzędów kościelnych pogrzebione było w kościele przy którymbym natenczas dokończył życia moiego, a potem na pogrzeb leugię Czteryście Złotych Polskich, aby z tych pieniędzy Msze Święte odprawiano i co należy do pogrzebu sprawiono i ubogim jałmużnę dano.

Item zeznawam i leguję do Ołtarza Mikołaja Świętego Patrona mego przy Kościele Farnym Radomskim Złotych Dwieście na Fundacją, aby Altarysta pro tunc existens et eius Succedanei na każdy miesiąc Mszę Świętą jedną odprawował, za Duszę moją et Consangvineorum.

Item leguję i naznaczam do Ołtarza Corporis Christi ad eandem Ecclesiam Złotych Polskich Dwieście aby altarysta pro tunc existens et eius succesores na kwartał [71] dwie Msze Święte pro anima Consangvineorum.

Item zeznaję, iż In toto satysfakcją uczyniłem Jegomości Xiędzu Mikołajowi Cyrusowi Altaryście Świętego Karola w Krakowie u Panny Maryi w Rynku ratione pogubionych rzeczy należytych do tego Ołtarza, przez Xiędza Adama Kadzielskiego substituta moiego, za które rzeczy pogubione dałem Jegomości Xiędzu Mikołajowi Cyrusowi półczwarta sta złotych na co kwit iest iego.

Item kapłanom co zostaią przy Kościele Farnym Radomskim złotych piętnaście na Msze Święte pro anima.

Item Wielebnym OO. Franciszkanom Radomskim pro anima mea złotych także piętnaście.

Item odkazuję y naznaczam Maryannie Sobierayce Mieszczce Radomskiej złotych sto i suknię zwierzchnią futrem starym podszytą i sutannę starą y pościółkę moją oney oddaie.

Przy Roli w Gliniankach i inszych, które ma w używaniu zostawię i oddaę. Czarnocińską zaś rolę u Stawków powinnym w Garnku oddaę, którą im wolno będzie sprzedać i podzielić zarówno pieniędzmi.

Item córce Hybaliny złotych trzydzieści na posag daię. Item córce nieboszczki Fragi Maryannie także na posag złotych dwadzieścia a Bratu iey młodszemu złotych dziesięć, a Panu Józefowi Fradze Bratu starszemu oddaę rolę we dwoie stadia po zagonów pięć na Małym Międzydrożu. Item Mariannie Drużkównie ze Stobiecka daię złotych dwadzieścia, Gertrudzie Bratkównie złotych dziesięć, także Starostkom.

Item dzieciom Jakuba Chybały na Sukienki oddaę złotych dwadzieścia. Item Tomaszowi Kędrzyńskiemu złotych dwadzieścia. Item ubogim na Płaszczce zostającym przy Kościele Farnym Radomskim oddaę złotych pięćdziesiąt. Małkowi w Stobiecku na pożywienie oddaę złotych piętnaście. Item Rola Chocikowska^a alias Gocał^b [73] u Stawków podle Czarnocinskiej oddaę kapelanowi Bractwa Świętej Anny względem której będzie winien odprawować dwie Msze Święte co kwartał pro anima mea.

Item rola Secemska i przy niey drugą Woszczkowską nazwaną i Stodołę w teyże roli Succesoribus meis do Świętej Maryi Magdaleny i podle teyże Stodołę ku Więznemu idąc. Jędrychowska rola, której jest staien iedna w zagonów dziesięć oddaę do Świętej Maryi Magdaleny – względem których Ról i Stodoły będą odprawować Succesores po dwie Msze Święte w każdy miesiąc, a nad to w każdy kwartał poiedney. Podle tych dziesięciu zagonów Jędrychowskiej Roli Admodum Reverendo Domino Lamberto Małkowicz Plebano Rozprzensi daie in vim gratitudinis Rólkę Piątkowską, której jest staie iedno zagonów sześć^c.

Item księgi wszystkie w Krakowie w altaryey w mansji moyey zostawione i Admodo Reverendo Domino Gregorio Stachowski Paenitentario Ecclesiae Archipresbyterialis Beate Virginis Mariae, meo amico concredowane, u którego klucze zostawiłem do tey mansii, te według rejestru odemnie podpisanego specyfikowane oddaę ad usum Congregationis Studzianensis Sancti Philippi Nerei perpetuo daruję. Łąki na Gadce u brodu Dzieciom Hybeliny wdowy naznaczam i leguję obligując, ażeby ich nie przedawali, ale zachowali do wzrostu swojego ad annos discreditoris, a tym czasem Pan Wojciech Burski iako wui tych Dziełek niechay używa, a za to co słuszność u sumienie każe niech udziela tym Dziełkom upraszam.

Testamenty dawne, iezeliby były i znalazły się, które tym niniejszym testamentem kassuję i anichiluję, a za Executorów tey Moiey ostatniey woli upraszam pokornie i obieram sobie Perillustrum et Reverendissimum Dominum Petrum Adamum Smuszewski Prepositum Congregationis Sancte Philippi Nerei Oratorii Studzianensis Secundum Reverendum Dominum Lambertum Falkiewicz [74] Plebanum Rospierensem et admodum Reverendum Dominum Joannem Perliński Plebanum Gorzkovicensem. Których to Ichmościów iterato upraszam, aby dla miłości Bożej niebyło im ciężko executi to wszystko, co jest ultime voluntatis meae, ale pro Legata iako się pokrewnym moim w Testamencie mianowanym chce i o to bardzo upraszam, aby ante approbationem Testamenti komu należą oddane były a dla lepszej wiary Ręka własną podpisuję się i pieczęć przykładam Świadcami do tego Aktu proszonymi.

Działo się w Rezydencyi moiey w Studziennym. Roku Tysięcznego Sześćsetnego Osiemdziesiątego Pierwszego, Dnia Czwartego Grudnia.

^a W odpisie ze s. 68. w tym miejscu widnieje inna wersja nazwy tej roli – Chociezowska.

^b

^c W tym miejscu kończy się kopia ze stron 67 - 69. Poniżej inna ręka dopisała: *Ten testament niedokończony znajduje się cały w Książce Confraternis S. Annae, której tu się ręcznie wypisuje.*

ANEKS II

Inwentarz aparatury mszalnejs kościoła p.w. św. Marii Magdaleny z 1805 roku

Oryginał: Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej Radomsko: Ś. M. Magdalena 1613 – 1851, Legata i dokumenty praw służebności kościoła w Radomsku od niepamiętnych czasów, sygnatury brak, s. 145-148.

Uwagi: W dalszej części inwentarza znajdują się opisy majątku prebendy, których nie przytaczamy tutaj, bowiem zostały już w pełni wykorzystane w tekście bieżącym niniejszej pracy.

Inwentarium Supellectilis Ecclesiasticae Ecclesiae Praebendarialis D[ivin]ae M[ari]ae Magdalenaе Radomscensis circa Resignationem huius Praebenda Die 28 Junii 1805 Anno conscriptum.

Srebro Kościelne

Kielich wewnątrz cały, zewnątrz częścią pozłacany ieden

Patyna do tegoż Kielicha z wierzchu z wierzchu pozłacana iedna

Votum srebrne ostatniey próby na Ołtarzu Ś. M Magdaleny bez pozłotu iedno

Cyna

Lustrów Cynowych na ołtarzu Ś. M. Magdaleny wiszących para iedna

Lichtarzy większych Cynowych par dwie

Lichtarzy niższych Cynowych z żelaznemi szczytami par cztery

Lichtarzy stołowych Cynowych par trzy

Pozytyw na Chórze, Piszczalki partim Cynowe, partim drewniane maiące z dwiema Miechami w Skrzynce na spodzie umieszczone dosyć dobry i do grania zdalny ieden

Mieź

Kropielniczka przy drzwiach Kościelnych iedna

Kropielniczka w Zakrystii iedna

Kropielniczka w Prebendzie iedna

Kociołek do święconey wody ieden

Puszka na Chostye iedna

Krupka czyli Skarbunka do kwesty iedna

Dzwony i Dzwonki

Sygnaturka na Wieży w śrzodku kościoła ze sznurem iedna

Dzwony powiększe wiszące pod daszkiem z linami

Dzwonek przy Zakrystii wiszący ieden

Dzwonki przy Ołtarzach trzy

Apparaty

Ornat z Materyi białey w kwiaty z galonkiem białem szychowym srebrny cum omnibus requisitis ieden

Ornat biały kiteykowy mieniony, z galonkiem białym szychowym cum Stola manipulo i Veluni kiteykowym mienionym fioletowym ieden

Ornat biały Sycowy wyszywany w różne kwiaty z galonkiem białym szychowym cum omnibus requisitis ieden

Ornat Kałamaykowy czerwony z galonkiem białym szychowym cum omnibus requisitis z takieyże materyi ieden

Ornat z Materyi zieloney w kwiaty różne, z galonkiem żółtym, szychowym cum omnibus requisitis z takieyże materyi nowy ieden

Ornat kiteykowy siarczysty z galonkiem białym szychowym cum omnibus requisitis z takieyże materyi ieden

Ornat czarny perubianowy z galonkiem białym szychowym cum omnibus requisitis z takiejże materyi

Przykrycie pod Monstrancyą adamaszkowe karmazynowe galonkiem białym szychowem obwiedzione

Velum białe atlasowe, z galonkiem szychowem zbytnie iedno

Firanki kiteykowe karmazynowe galonkiem białym szychowym wokół bromowane wiszące na Wielkim Ołtarzu iedne

Firanki rąbkowe białe nakształt siatki, wstążkami różowemi obszyte na około, na Ołtarzu Matki Boskiej Bolesney iedne

Antepedia

Antepedium materyalne na tle białym w kwiaty wyszywane z galonkiem białym szychowym u Wielkiego Ołtarza iedno

Antepediów drewnianych wróżne sztuki wyszywanych siarczysto malowanych u pobocznych ołtarzach dwa

Bielizna kościelna

Alba płótna cienkiego z koronką u dołu wstążką z listwą kitaykową kolorową iedno

Alba z kolińskiego płótna z koroną u dołu, listwą żółtą podszyta iedna

Komża z cienkiego płótna, z koronkami u dołu i u rękawów iedna

Chumerałów do Alb cztery

Korporaków pod kielich 5, Pacifikaterzy 12, efficit siedemnaście

Ręczników do lavabo do Ołtarzy trzy

W Zakrystyi Ręczników dwa

Obrusów Spodnich na trzech Ołtarzach trzy

Obrusów zwierzchnich z koronkami cztery

Cerata Zielona woskowana na Wielkim Ołtarzu

Przykrycia płócienne durkowane na trzy Ołtarze

Pasek włóczkowy farbowany ieden, niciany biały ieden

Zelazo

Krzyż żelazny z galką na wieży w środku Kościoła ieden

Krzyż żelazny nad faciatą ieden

Zameczek francuski z Kluczykiem takimże w Cymborium

Szczypców do gaszenia świec para iedna

Książki

Mszał stary duży, nowo oprawiony ieden

Mszalik rękwalny potrzebujący oprawy ieden

Ewangeliczka nowo oprawna 1, agentka mała podszarzala 1

Kanony na wielkim Ołtarzu w Ramki i za szkło oprawione trzy

Sprzęty drewniane

Krzyż duży z Passyą Pana JEZUSA Ukrzyżowanwego do Processyi ieden

Krucifixów drewnianych, żółto malowanych na Ołtarzach iest trzy

Lichtarzy drewnianych posrebrzanych para iedna

Ditt toczonych ciemno malowanych para iedna

Ambona ze schodkami drewniana żółto malowana iedna

Stalla przy Wielkim Ołtarzu po obu stronach stolarskiej roboty niebiesko malowane z podnóżkami 2

Ławek na Kościele stolarskiej roboty z podnóżkami po obu stronach dziesięć

W Zachrystyi Szafka w Framudze stolarskiej roboty z pułkami 3ma nowa iedna

Tamże Mensa stolarskiej roboty ze 4ma szufladam na chowanie aparatów iedna

Tamże na Mensie dwie Szafeczki w rogach bez drzwiczek na chowanie Kielichów Mszalnych 2

Pulpit drewniany malowany pod mszał ieden
Skarbunka przy Wielkim Ołtarzu z zawiaskami i skoblem żelaznym iedna
Na churze stółek drewniany z poręczą dla organisty ieden
Pacyfikał drewniany posrebrzany z Relikwią iuż dużo wytarty ieden

Lampy

Lampa blaszana duża pobielana na sznurze wisząca przed Wielkim Ołtarzem iedna
Lamp szklanych do nalewania dziesięć
Ampulek szklanych białych para iedna
Flaszka kwartowa szklana do nalewania wina

Obrazy

Obraz duży na płótnie w Ramach Ś. Franciszka mocno przykurzony ieden na chórze przed pozytywem wiszący
Obraz w Ramach na płótnie N. Panny Różańcowey i Ś. Dominika na ścianie kościelney od południa wiszący ieden
Obraz na drzewie malowany Zaśnięcia N. MARYI Panny staroświecki składany na kształt Greckich Obrazów na ścianie Kościelney od północy wiszący ieden

Inne sprzęty

Sukno czerwone czyli Węlniak czerwony od nakrywania Stołka przy Wielkim Ołtarzu, na którym Skarbonka i Pacyfikał stoi ieden
Gradusów drewnianych Stolarskiej roboty dwa przy wielkim Ołtarzu
Przy Ołtarzu matki Boskiej ieden
Przy Ołtarzu Ś. Łazarza ieden
Szczotka ze szczecin do obmiatania pajęczyny na drążku osadzona 1.

Finis Inventarii Supellectilis Ecclesiasticae
